

мр Владимир Јовићевић,

управник библиотеке Правног факултета у Титограду

ПРИМЈЕНА ЗАКОНИКА ОБШЋЕГ ЦРНОГОРСКОГ И БРДСКОГ И ПИТАЊЕ СНАГА ПРИНУДЕ

У предмету рада аутор обрађује значајно питање из правне историје Црне Горе: доношење Законика обшћег црногорског и брдског из 1798.г. и начин и средства учвршћивања државне организације. Питање је у досадашњим оскудним расправама разматрано доста упрошћено и једнострано. Сложеност предмета рада упућује аутора на свестранији приступ у анализи и темељније изворне чињенице.

Садржај обрађеног питања пружа довољно сазнања о положају Црне Горе крајем 19.в. радњама које предузима Петар I Петровић и црногорско вођство да оснују први орган јавне власти, донесу законски акт и у судовању почну са промјеном друштвених односа. Аутор указује на специфичност црногорског друштва и снага принуде које су се старале за учвршћивање државе и примјену Законика.

Кључне речи: Црна гора: – Писано право. – Примена. – Обичајно право.

Петар I Петровић и црногорско вођство морали су да ријеше крајем XVIII вијека питање унутрашњег самовлашћа и пријетеће физичке опасности од Турске. Немоћ да се ово стање измијени на корист Црне Горе, представљала би пораз и потирање народног бића. Црногорци су 1796. добили двије велике битке против Турака у Мратинићима и на Крусима и стекли пуну независност. Доношењем Законика обшћег црногорског и брдског на историјској Народној скупштини у манастиру Стањевићи 18.X.1798. ударени су темељи црногорској држави. Од тада почиње ново доба у историји Црне Горе.

Црногорска држава имала је највише мука да измијени свијест и понашање појединаца и колектива (кућне заједнице, братство итд.) који су били за државу, али су се понашали по учвршћеној навици и укоријењеном обичају, који се сударају са јавном влашћу и противурјече јој. У томе су проблем и тежиште учвршћивања јавне власти и примјене црногорског законодавства.

Млада црногорска држава имала је да рјешава тако значајна питања даљег развоја црногорског друштва да је фактички била у сукобу са свима и са собом. Тај период стварања црногорске државне организације траје преко пола вијека и карактеришу га стални отпори племенског сепаратизма и његово све немилосрдније сузбијање и уништавање од стране државе. У доба владавине Петра I објективне историјске прилике нијесу ишле у корист

бржем обрачунавању с остацима старог друштва и његовим полуразвлашћеним или развлашћеним старјешинама.

Морало је долазити до ломова у односима, до пуцања у свијести средине у којој се сударају воља обичаја и воља закона. Учвршћивање мјесних судова као сталних органа власти наилазило је на жилав отпор племенских снага и тај друштвени процес је текао неравномјерно, али резултати нијесу изостајали. Иако је плуг нових снага могао дубље заорати историјско земљиште које је требало да донесе плодове нових промјена и напретка, Црногорац се задуго држао рала, вјековима навикнут на њега, иза кога су плитке бразде рађале оскудицу, закрвљеност, изолованост, непросвијећеност и право самопомоћи.

У овом периоду наилазимо на плач сељака од главара, што поткрепљује тврдњу да је диференцијација дубља него што се мисли. Колективни начин живљења је начет и полако се дроби и уситњава до породице као уже друштвене ћелије. Јавна власт и *Законик* су средства којима се држава хвата за стварност, оне снаге и оруђа којима се држава учвршћавала. У таквом времену несигурности очекивало би се да принуда буде немилосрдна, али је често бивало супротно. Незаобилазно је да се држава ни у једном периоду владавине Петра I није толико учврстила да би се могло рећи како је завршен процес њене потпуне изградње. Млада држава, историјски посматрано, није поражена од веома јаких снага које су вукле назад на племенско организовање, већ је утемељена и била припремљена да у доба Његоша омогући раст нове грађевине. Да је имала јачу власт принуде, вјероватно би овај процес далеко раније био завршен. Кад се има у виду са каквим је недовољним снагама и средствима изграђиван овај нови друштвени однос, те нас снаге и њихово дјело задивљују и задужују. Питање принуде је морало директно утицати и на само остваривање *Законика* у неразвијеној црногорској средини, која је била веома одбојна и непријатељски расположена за сваку значајнију промјену и примјену. То што је *Законик* могао бити примјењиванији, а није, резултирало је из помањања снага и средстава које су могле обезбиједити редовитост и регуларност суђења и спровођење писаног права у живот. Морамо истаћи да се, по нашем мишљењу, не може спорити пobjеда државе, јер да је није било, црногорско друштво је могло да буде прегажено, превјерено, или препуштено унутрашњој стихији племенског самовлашћа и сукоба. Један корак га је дијелио од повратка на потпуни назадак, а онај историјски корак напријед је био врло тежак, али неопходан и значајан.

Проблем принуде задира у суштину државе и примјену *Законика*, и зато овај однос треба свестраније објаснити.

О овом питању сријећемо веома поларизована мишљења, која се крећу од романтичарске одбране јаке црногорске државе до потпуног негирања њеног постојања. Посебан прилог у расправљању овог односа дао је П. Поповић у чланку „Питање организоване силе у Црној Гори у доба Петра I”⁽¹⁾. Аутор прилога сматра да правни историчар Б. Павићевић противречи самом себи тврдећи да је Петар I био апсолутни господар Црне Горе⁽²⁾, и да су у појединим периодима судови по племенима били немоћни да спријече крвну освету и тако даље⁽³⁾. П. Поповић је мишљења да Петар I „није имао неке

(1) П. Поповић, *Питање организоване силе у Црној Гори у доба Петра I*, Годишњак Филозофског факултета, Нови Сад, књ. III, 1959, стр. 77–93.

(2) Б. Павићевић, *Стварање црногорске државе*, Београд, 1955, стр. 121.

(3) *Ibid.*, стр. 252

стварне организоване силе којом би натјерао Црногорце да га слушају и покоравају се њему и главарима”⁽⁴⁾.

Ми се морамо сложити са Б.Павићевићем, да је „централна власт у доба Петра I била објективно ограничена у много чему...”⁽⁵⁾ што се огледа у немогућности Петра I да формира регуларне снаге реда које ће немилосрдно радити на кршењу племенског отпора и учвршћивању државе. Прилике и услови нијесу били сазрели за тако нешто, а тешко да је током своје владавине Петар I могао обезбиједити средства за издржавање снага принуде, јер и оно што је пристизало из Русије било је нередовно и недовољно.

Поставимо ли питање зашто Петар I није покушао да уведе снаге принуде које ће свим средствима, па и оружјем, извршавати наређење државе – на њега није једноставно одговорити. Овим веома важним питањем бавио се веома мали број истраживача. По нашем мишљењу, дио одговора се налази и у самој личности Петра I који је користио сва друга средства, само не класичне снаге извршења, да одржи ред и мир.

П. Поповић користи четири случаја (извора) који се односе на вријеме прије 1798, када је *Законик* донесен и када такви догађаји из преддржавног периода могу да илуструју вријеме непослуха и самовоље, које је повремено избијало и послје ове граничне године у историји Црне Горе. Аутор прилога наводи примјер калуђера Авакума који је 1819. дошао из Србије у Црну Гору и почео наговарати Црногорце да убијају Турке и узимају њихове градове. Владика црногорски пише 12.III 1819. Кучима: „И бјеху га моји људи ухватили на Стијену у Пипере и били га његовом тољагом да га доведу к мени, али је скочио проклети Мушика Савов с његовијем синовима и дружином, те га не дао довести”.

Ширим или ужим тумачењем значења појма „моји људи” који припуштају калуђера да иде на Цетиње и одговара јавној власти, али то не дозвољавају други Пипери, јер је по обичајном праву иноплеменика или човјека ван Црне Горе и Брда не треба предати држави на Цетињу, иако га је Петар I „ћера” – долазимо до закључка да још нема установљених редовних органа принуде нити других снага, те и осталих, којима се не би смио супротставити Мушика Савов са синовима или било који Црногорац. Чињеница је да је и овдје превагнуо обичај, али ни аутор поменутог чланка не може порећи да није било настојања и успјеха да се осјете снаге принуде, само што оне по начину формирања, садржини и средствима нијесу биле класичне. У приликама када се ремети гранични мир и због сукоба долази до жртава, Владика се мучи да умири представнике власти Аустрије или Француске. Поповић наводи, с разлогом, овакве случајеве као примјере црногорске самовоље за које у посланицама слиједи владицино признање о сопственој немоћи и немоћи јавне власти да одржи ред. Како су аустријске или француске власти у Приморју биле добро обавијештене о приликама и догађајима у Црној Гори, што исто важи и за Турску, иако је владика знао и чинио да се износи право стање, иза свега стоји страх да се не затворе пазари или да непотребно дође до ширег оружаног сукоба. Држимо да у другим изворима који сликају унутрашње односе из тог периода (1802, 1814, 1816, 1826, 1829) можемо наћи много више реда и борбе против безвлашћа, него што се износи у званичном саобраћају са сусједним државама. Петар I у посланицама и писмима наглашено истиче случајеве немоћи више него што су они у ствар-

(4) П. Поповић, *Црна Гора у доба Петра I*, Београд, 1951, стр. 289

(5) Б. Павићевић, оп.цит., стр. 272

ности такви били, па такав спољни вербални израз постиже нешто друго – приволити моћне сусједи да отворе пазаре и одрже ред на граници.

Вријеме Владике Петра I у једном смислу је прелазно раздобље у коме постоји паралелизам постојања државне и племенске организације које су у сталном супростављању: нити је јавна власт могла у потпуности елиминисати племенске облике живота, нити су силе назатка успјеле поразити државотворне снаге. Објективност прилика упућивала је на компромисе једних са другима, који се нијесу могли заобићи. У том процесу борбе, с промјенљивим успјехом једних или других снага Петар I користи различита средства да одржи ред. Шаље своје главаре да мире и пресуђују по племенима, пријети неким племенима с оним другим племенима које ће на њих послати за непоковање, савјетује и препоручује да се држи мир, јавља да ће од многих дићи руке и њих напустити, а за друге се неће заузимати. У сложеним приликама служио се и клетвом. Зна се да су током владавине Петра I извршене 2 – 3 смртне пресуде⁽⁶⁾.

У бројним посланицама Петар I заузима необичан став према спорним догађајима и могућностима њиховог рјешења. Нигдје се не спомиње физичка одмазда, већ, поред наведених средстава, преступницима се ставља у изглед поседица која ће их погодити, позива се често на ауторитет заштитнице Русије и других разлога, утиче на јачање свијести о корисном и о вишем друштвеном интересу.

Једном приликом Петар I је рекао: „Немам коца, немам конопца, а немам бајонета до ово мало језика, а да још тога нема, све би се ово искрвило“⁽⁷⁾. Доњокрајцима пише у октобру 1821. „...па ће суд познат истину, као што је ја познајем и овако судим, јер тамнице немамо“⁽⁸⁾. Ријеч је његово најважније средство дјеловања међу Црногорцима. Власт није одржавао физичким средствима, већ личним примјерима првосвештеника иза кога је стојао висок углед цркве и државника коме су лично биле стране методе физичке одмазде и принуде. Петар I је био увјерен да његов народ, који је добио велике битке против Турака и Француза и који је трпио муку и немаштину сваке врсте не заслужује да се батина, затвара и стријеља, јер тај исти народ све би ове радње изједначавао са непријатељством према Црној Гори и Црногорцима. Што је овако поступио мислимо да се може приписати његову карактеру, својству положаја и његовој далековидости. Порез који имају све земље свијета, није могао скупити, а установљење сталних извршних органа физичке силе, држимо, да би сигурно у почетку покренуо један унутрашњи отпор и незадовољство народа. Била је потребна дужа припрема да се милом и силом у свијести племенског човјека преломи схватање да изнад његовог колектива постоји виша организација и виши општи интерес. У чл. 20. *Законика* сврха купљења пореза јесте „да се на оне новце држе правитељство, судници и војска, која ће их од непријатељске напасти бранити... и чувати от сваког злога и опаког чојека, да они могу мирно и без сваког страха своје после оправљати и спокојно у мирноћи живјети“. Петар I није могао увести регуларну војску (стајаћу) или повремено окупљати на вјежбе мушкарце стасале за пушку. Услед недостатка средстава која се нијесу могла прибавити – порез није купљен. Тумачећи језичким, логичким, а нарочито историјским начином и врстом у чл. 20. откривамо да је у историјском програму Црне Горе у доба Петра I било зацртано увођење редовне војске, која би поред главне

(6) П. Поповић, *Питање организоване силе*, стр. 90

(7) П. Поповић, *Црна Гора у доба Петра I*, стр. 280

(8) *Ibid.*, стр. 145

заштитничке функције државе и народа имала и улогу да чува личну и имовинску сигурност Црногораца „от сваког злога...”. Петар I и оваквом улогом војске реално и далековидо испољава идеју могућности завојења неке врсте служења војне обавезе само кад се стекну услови, нарочито материјални. Иако о овом крупном питању готово да није расправљано, а о питању регуларне физичке силе нешто одређеније није сачувано у историјској грађи, али с обзиром да овај члан спада у дио *Законика* који је 17. августа 1803. године донијет на Цетињу када се после 7 година од прве законодавне радње увидјело да Црна Гора има велике препреке унутар и ван земље које нијесу ријешене и нестале, и да морају имати сопствену физичку силу која ће поништавати унутрашње и спољне притиске – није тешко закључити да је сасвим нужно и оправдано било овакву потребу и историјску нужду узаконити како би „Правитељство, судници и војска” обезбиједили ред и сигурност које јесу одлика сваке стабилне државе. До бољих прилика доћи ће касније. Овакав наш закључак је у привидној противречности са напријед изложеним ставом о разлозима непостојања организоване физичке силе. Петар I је онај главни покретач свих промјена у Црној Гори, који је знао да историјски посматра појаве и процесе и да се приклони вишим и општим потребама које ће водити ову горштачку заједницу у више и срећније друштво. Да је којим случајем постојала сила принуде карактеристична за ондашње државе, Митрополит Петар I и даље би наставио своју дјелатност оним истим начином како је то иначе чинио, само сигурно у мањем обиму. Такав облик личног заузимања владара прве црногорске државе није противречан, јер је у том добу требало често бити на сваком мјесту да се објашњава, моли, препоручује, саветује и зауне. Митрополит је, нуждом, био највећи пјешак и путник међу владарима које знамо, и тамо кад није могао стићи и гдје није могао допринијети, слао је своје главаре и посланице. Све да је млада држава могла да обезбиједи средства за издржавање реда и поретка, и тада би ове снаге биле далеко од класичних а средства и методе различитије од оновремених.

Склони смо да мислимо да би се класичним средствима принуде много брже јачао процес учвршћивања државне организације него што је иначе текао. Нешто се слично одиграло и са главарима који су били дојучерашњи представници племена, а после 1796. постали су носиоци јавне власти. Црна Гора није имала традиције јавне власти, отуда главарски слој није могао бити увођен у природу послова централне јавне власти на начин како се за ову функцију припремала политичка бирократија тога доба у Аустрији, Турској, Француској и Русији, и зато је међу старјешинама морало долазити, у неким периодима, до двојног понашања, јер су они и даље припадали своје племену и нијесу могли лако потиснути колектив, облик мишљења и садржину понашања. Оних „50 чиновачелников” изабраних 1799. јесу најдужа прелазна влада оног и каснијег доба. Њих ће у доба Петра II Петровића Његоша замијенити плаћени сенатори који више нијесу представљали племе, већ их је поставила држава коју су прихватили као потребу цијелог друштва. Пред нама се одвијају процеси супротних интереса који доводе до сукоба или незаобилазних и нужних компромиса. Они ће бити карактеристика доба Петра I, али однос снага би давно био измијењен у корист младе државе да је историјски било немогуће установити снаге које извршавају вољу цркве и господарећег слоја – државе у настајању.

Вратимо се питању средстава и метода којима се користио Петар I у недостатку регуларних снага физичке силе.

Петар I на Стањевићима пише 23. фебруара 1800. Брђанима на начин који илуструје његов однос према народу и методама завојења реда: „Знате,

како сам вама и свијема Црногорцима вазда и на свако мјесто говорио, молећи свакога и заклињући да у мир и у слогу међу собом живите... нијесам искао моје сопствене користи и течења него сам оставио цркве и манастире и све црковне и манастирске домаће послове. Заборавио сам и моју душу и моје здравље, а пријенуо за вас и другу браћу Црногорце, да не изгубите, него да уздржите своје поштење и славу... и слободу познати хоћете, коју ако једанпут изгубите от својега непослуха и злочинства, онда ћете спомињати моје ријечи и видјети, јесам ли право говорио и јесам ли за опште народно добро ваше и свега народа нашега радио". Уочава се да Петар I ништа не предузима и ради силом и одмаздом, већ све заснива на мудрој ријечи и личном примјеру и ауторитету. Исте године Земаљски суд пресуђује спорове око убиства између Јовановића и Копитовића. „За то тло сви ми главари... и Бердах с договором све Церничке нахије... разурисмо кућу Јовановића и половину лозах посјекосмо"⁽⁹⁾. Очигледно је да су средства Земаљског суда окрутна кад се заводи ред. У захтјеву „И договора Берчеоцкога Црногораца да ми сва земља имамо то зло тражити от онога чојка у чију би кућу доходио". Уочава се да држава стоји изнад казне коју ће, по свој прилици, извршити изабрани представници Црмничке нахије, иако то није стална сила принуде, већ формирана снага за случај који се десио на њеној територији. Послије 1803. године када су све законодавне радње завршене и када се тек утемељена држава морала бранити од племенског сепаратизма и безвлашћа, јавна власт ради свим средствима на сузбијању крвне освете у чему се лично заузима Петар I да смањи зло које се десило између Пипера и Бјелопавлића, којима пише посланицу 24. августа 1813. „... главари иду, међу којима иде калуђер мој Стефан Лазаревић најмосто мене носећи мој крст, и он ће вас како своју браћу молит и кумит, како што ве и ја молим... да послушате како суд рече и да се с Пиперима умирите, да се злотвори наши не веселе". – Крст треба да опомене Брђане на ауторитет првосвештеника. Да би се воља суда поштовала и спријечило даље крвопролиће саопштава им „и немоте се зачудит оли примити за жалост, што толико Црногорацах шаљемо; потреба је таква за различите после, а највише за ваше и Пиперске". Опет је у питању представничка снага племена или нахије која треба својим присуством да осигура ауторитет суда и заустави ширење процеса крвне освете. И не само то, већ и да покаже како се воља младе државе поштује и да ће њу извршити, ако затреба, не сталне снаге којих нема, него њихови сусједи који се увијек одазивају митрополитовом позиву и земаљском суду. Забринут је за њихове племенске односе, те им јавља: „Зашто је мене на срце тежа ваша и пиперска рат, него ли црногорска, јербо знам да непријатељи наши не могу у Црну Гору учинит то, што би могли и од вас и од Пиперах учинит по вашој неслози и рати..." Значи да су Петар I и јавна власт у Црној Гори чинили све да се суд поштује и *Законик* примењује, и да се међусобно истребљење заустави, а ова два племена јаче вежу за Црну Гору, којој спољни непријатељ не може ништа. Петар I, 1. маја 1814, залаже свој углед „а наредио сам главарима да крвнику кућу изгоре и да глобо узму..."⁽¹⁰⁾. Ово одудара као став од увјерења и личности Петра I: савјети и клетве су лијек противу могућих преступа, али када дође до највећег зла, онда се мора дјеловати застрашујуће и немилосрдно у интересу заустављања ланца освете, те и сам владар у таквим приликама мора бити на линији власти. Чевљанима се обраћа 20. јуна 1818. за злочинства која учинише Ожеговичани од аустријских војника: „Како сте на општи катунски састанак договорено рекли, да оно племе, у које би се нашао који самовољник

(9) Црногорске исправе XVI—XIX вијека, Цетиње, 1964, стр. 81

(10) *Ibid.*, стр. 113

да учини икакво зло има најпречијим путем кликовати остала племена". И у овом случају, као и у претходним не пријети се сталном физичком силом, већ се у изглед ставља физичка снага других племена, која ће ако затреба, извршити одлуке Земаљског суда и самог Петра I.

Петар I у приликама кад чини умир или „хвата вјеру“ утврђује међу помиреним да нико не прекрши договор и безмало увијек се мир поштује, јер онемо кога не држи пријети прогон од његовог племена и разур куће, или још теже – да његово племе дугује оном другом племену цијелих десет глава. Овако висока правна свијест Црногораца, изражена кроз обичајну санкцију, могла је увијек да предупреди свако нарушавање склопљеног мира, а ријеч или одлуку Петра I, које остају задње, нико не пориче, јер се Црногорци боје да их не стигне, како вјерују, његова клетва.

Само у трима примјерима примјене *Законика* одступимо од хронолошког реда навођења извора да би се могао схватити какав је био однос нове власти према преступницима који су могли да је у неким приликама и периодима готово и не поштују, али нијесу смјели да се окрену против ње. Правитељство суда Црногорског и Брдског 24. фебруара 1804. доноси пресуду због тога што: „Медо отиде да се жали противу суда пред својијем сродницима и тијем узмути племе. И нађе се од истога племена људи који скупише војску да ударе на Правитељство“. Пресуда гласи: „Будући је војска учинила метериз (шанац – прим. Ј. В.) у кућу Петра Николина, Турчина Голубова, Драга Којичина, и то противу судаца, то се имају њихове куће разрушити и сравнити са земљом да се не познаје да их је икада тамо било. И рекосмо да на то мјесто не буде никада никакве грађевине док буде Црне Горе“. Иако крв није пала, главни учесници су, као што видимо, кажњени веома строго, а осталима су одрезане високе новчане казне. На крају пресуде стоји: „Да ово служи за примјер свијема онијема који би се противили Правитељству и његову суду, да исти зна да ће на њега устати народ Црногорски и Брдски да тражи од њега одговор по сили двадесет шестог параграфа нашега *Законика*“⁽¹¹⁾. Као по правилу радећи на спровођењу државне организације што из овог и других примјера свједочи да је у питању јединствен и неодвојив процес. Држава нема милости за племенске отпоре њеним мјерама. Нешто касније Правитељство суда рјешава спор у вези са рањавањем једног представника јавне власти и 1. јануара 1819. доноси пресуду: „У прво, судимо онога Никчевића који је најприје пушком мета (пуцао – прим. Ј. В.) и није се постидио от посланика и намјестника господара митрополита, тога чојка судимо да га у нашу земљу није, но да га свако ћера... и бије гдје га увати како крвника земаљскога (... кућу) његову да се запали... све његово што се назива да је земљи у руке“⁽¹²⁾. За рањавање по чл. 7. *Законика* прописана је новчана казна, али је у овом случају, јер је у питању јавна власт, изречена веома строга казна прогона која се прописује за убице (чл. 3 и 4). Суд је, мислимо, одступио намјерно од предвиђене казне, што се види из духа цитиране садржине, само да би заштитио интересе државе и запријетио могућим преступницима. И при крају владавине Петра I, за који период неки историчари криво просуђују да се држава није осјећала, наводимо пресуду Суда од 26. априла 1828.: „Дочекаше Брајановићи и Бајице Војина Шадијера, који бјеше у кулук и који иђаше на службу земаљску, и убише га, а Ивана Голубова Шпадијера ранише... У прво нађасмо 6 Брајановића да су рукоставни крвници кнеза Војина. Они 6 да се ћерају из Црне Горе и Брдах. И који би их Црногорац и Брђанин примио у своју кућу по данас, да та примац буде поћерат од земље

(11) *Ibid.*, стр. 96–98

(12) *Ibid.*, стр. 133

исто како и убивалци Брајановићи... Сувише судимо куће онијема началницима овому злу да им се изгоре”⁽¹³⁾. Уочава се да је примјењен дух Закона (чл. 4) и ако нема позива на њега, али јавна се власт на овоме не задржава него, како је у питању њен представник, изриче у кумулативу убицама казну прогона и паљење кућа, која није прописана у *Законику* за ово кривично дјело. Доњокрајцима се пресуђује да се не смију светити или штете правити, „будући је земља судила и криве кастигала. А ако за ово убиство Доњокрајци учине освету, биће сви одговорници Катањанима у Берђанима”. Није такво безвлашће, како се олако и погрешно закључивало, већ држава изриче пресуде и забрањује сваку самопомоћ карактеристичну за племенску организацију. Да би се, ипак, осигурао углед у ауторитет суда и пресуде свакој личној и племенској самопомоћи противстављају се снаге Катањана и Берђана. Колико знамо, овако од случаја до случаја формираним снагама, није се нико физички супротстављао. „Љета 1819. снаге црногорских племена у Пиперима послате су да „ћерају издајника земаљскога Илију Пилетића и пошто су га ишћерали и кућу му с његовом браћом запалили...”. Нико не пружа отпор него „договорно уфатише вјеру за сва зла...”⁽¹⁴⁾.

Можемо се сложити са П. Поповићем да Петар I није установио сталне органе принуде, али не никако „да није имао принудне силе”⁽¹⁵⁾. Из свега до сада изложеног може се закључити да млада црногорска држава обезбеђује принудом свој реалитет и омогућава остваривање *Законика* у неразвијеној средини. Истина, методе и средства те принуде нијесу класични већ су, онемогућени објективном историјском нужношћу да то буду, били примјерени могућностима и потребама Црне Горе. И такви какви су били омогућили су остваривање историјског циља – постанак и опстанак државе.

Браћајући се другим случајевима и приликама тога доба, наводимо и посланицу Катањанима од 1. јула 1814. у којој их Петар I позива и опомиње „ако не устанете да злочинце кастигате и можете ли игда бит мирни, кад пуштите зле људе, да чине на своју вољу, што сами хоће... а ви да богу и цару будете вазда одговорници за злочинство таквијех безаконијех самовољниках, ако их не кастигате”. Држимо да овој поруци није потребан никакав коментар. У посланици Катањанима 29. августа 1818. налазимо необичан начин одржавања реда и спречавања самовлашћа. „Ја сам иза тога имао срећу примити височајше заповиједи од нашега премилоштивјешаго Цара и Покровитеља, у које ми наређује и заповиједа, да ја по сваки начин радим да међу вама буде тако и међу свијема Црногорцима и Брђанима утврђена тишина...”. Оваква позивања на ауторитет руског цара и престиж Русије нијесу ријетка, нарочито у приликама када треба истрајати у миру. Руско покровитељство бива циљ и нада у које се вјерује и дјелотворно снажи Црногорце да не иду у понор међусобних истребљења. Није ријетко требало да друга племена и нахије, како је истакнуто, обезбјеђују неке одлуке и ред. Ово налазимо у случају када главари Катунске нахије требају да умире Брчелане, Подгоране и Буковичане који су били у сукобу са Паштровићима (с Аустријом). „Но, будући ви не дошли, а ови главари не могли без вас, ни молбом ни силом ништа учинити...”⁽¹⁶⁾. Ово нас упућује на закључак да у многим спорним случајевима, а нарочито са племенима ван Црне Горе, домаћи главари понекад нијесу имали снагу да уреде поремећене односе.

(13) *Ibid.*, стр. 151

(14) *Ibid.*, стр. 132

(15) П. Поповић, *Питање принуде*, стр. 80

(16) Д. Вуксан, *Посланице Петра I*, Цетиње, 1935, стр. 212

Кад један унутрашњи догађај потресе племе, а починиоци зла су из истог племена, настоји се угледом главара овог племена и других ријешити спор. Крвав догађај десио се међу Петродољанима и Миљевићима у племену Ђеклићи (Катунска нахија). Према пресуди од 25. августа 1824. године „свега племена и помолише Миљевићи... да пристану на мир... И допуштаме и племе послушаше”. Ако ли неко одступи од договора, запријећено му је снагом свог сопственог колектива. „И Божју вјеру ухватисмо који би поговорио да смо све племе на њега како на једнога кервника и разурника племенскога. Тако суди, и тако да буде”⁽¹⁷⁾. Иако се директно држава не мијеша у ове спорове, све је на њеној линији очувања мира и власти. Племенски главари су на вертикалној линији власти подређени старјешинама своје нахије и оним „50 чиноначеликов” цијеле Црне Горе који су на Цетињу, одакле долазе писма, објашњења и наде у разум често заслијепљених Црногораца. Петар се I неријетко прихвата заклетве и клетве. Једном заклиње, а истим поводом или касније проклиње. И једно и друго обраћање носе божански призив, а иза свега је углед цркве, што све у свијести сујевјерно – религиозних Црногораца покреће страх од зла којег шаље виша сила или им пријети изопштење из цркве, што је готово врста прогона из средине чију свијест и понашање прожима православна вјероисповијест. Црногорци су ријетко кад остајали равнодушни на такве поруке. Петар I јавља 5. јуна 1829. Чевљанима и Џуцама „Биће три недеље и више данах од како сам ја вама писао једну књигу, молећи вас и заклињући да вјеру Бјелицама дате, но не имајући никаква одговора Сима Милутиновића к вама, који ће вас од моје стране и од њихове молити и закумити... да се лијепо брацки договорите... да ћете ове моје молбе и силне и страшне заклетве послушати и вјеру до вишеченог дневни уфатити; у те се дане и крвник с крвником састаје и мирно разговара. Тога ради и опет вас молим и заклињем, да и ви учините тако”. Само једна неоспорна велика личност каква је био Петар I могла је да овим начином умирује Црногорце и зауставља још већа зла. Клетва је ријетко остајала без одјека, поготову кад се као средство одржавања мира ослања на друге могућности.

Бјелопавлићима стиже посланица у којој Митрополит црногорски очекује од њих „... да и опет тврду и непоколебиву вјеру с Пиперима до Митрова-дне уфатите... да ћете ову моју молбу и страшну заклетву послушати и учинит” (24. јуна 1829). Вјеровао је владика у своје ријечи, а вјеровали су и Црногорци у њега.

Због једне крађе коју су у Боки извршили неки Ђеклићи и Бјелице обраћа се Дубљанима и Решњанима: „Ако ли не послушају, ја ћу на њих жестоку клетву поставит и учинит да им попови икаква посла црквенога не оправљају” (27. јуна 1830). Ова посланица потврђује напријед изнијет став да су се Црногорци бојали изопштења из цркве, кад им првосвештеник пријети. У тадашњем добу није се могло живјети ван цркве која је центар свих збивања и живљења.

Мегдани су у црногорском друштву често покретали убиства и освете и против њих се држава морала борити енергично и немилосрдно. На Бокову као неутралном мјесту требало је 1830. да дође до мегдана између Ивана Голубова Шпадијера и кнеза Грујице Лопичића са којима ће бити њихови племеници – Цетињани и Ђеклињани. Сигурно се не би прошло без великог крвопролића да већ тада предсмртно болестан владика не шаље посланицу Његушима: „За то вас молим и Богом Вседржитељом заклињем да јуначки скочите и Ђеклиће да зовете да и они скоче, да зло и крвопролиће прекратите и мејдан да разбијете...” (3. јула 1850). Клетва се подупире, у овом случају,

(17) *Црногорске исправе*, стр. 145

снагом два племена која ће се одазвати владикиној молби и потрчати да спријече велико зло. И физички и духовно рвале су се мале државотворне црногорске снаге са великим силама племенских навика и назадовања, једне су рушиле, а друге поново подизале државну грађевину, која је стајала, без обзира на све мијене, на чврстим темељима. У питању снага принуде закључимо да Петар I није могао бити апсолутни господар Црне Горе, нарпосто из више разлога. Теократија као облик владавине у Црној Гори тако нешто није омогућавала, а његова личност није ишла наруку било каквом апсолутизму или деспотизму. Може се сигурно рећи да је Петар I био господар ситуације у Црној Гори, ишао је испред догађаја и усмјеравао их на добро црногорске заједнице. Од случаја до случаја користио је снаге других племена да одрже ред и мир у споровима и спријече даље ширење освета и самовлашћа. Да је био апсолутни господар одавно би искоријенио крвну освету, сваку другу самовољу и отпор младој држави, а онолико колико је могао, и више од тога, спријечио је и сузио даље ширење међусобног сатирања и друге облике самовлашћа. Петар II ће бити апсолутни господар у земљи.

Истицањем могућности и немогућности примјене *Законика*, оно није за правну историју Црне Горе питање формално–техничке природе. Настојање да се што објективније и свестраније сагледа овај однос примјене, показује у ствари како је учвршћивана државна организација, на које је све препреке и отпоре наилазила, како је постајала и опстајала.

Истакнуто је да су правитељство и локални судови као органи власти одиграли значајну улогу у учвршћивању младе државе. Војводе, трговци, сердари, кнезови и попови који су били избрани у Правитељство радили су, примењујући *Законик*, на учвршћивању државе више из интереса да очувају, у новим односима, своје позиције, а дијелом из свијести о вишим интересима.

О значајном питању примјене *Законика* расправљано је у историјско–правној науци у којој је превладало мишљење и став Б. Павићевића, П. Стојановића, Ђ. Пејовића, Ј. Бојовића, аутора овог чланка и других да је овај први правни споменик примјењиван, односно да је постојао државни реалитет. Најзначајнија је она изворна грађа из које се може пратити непосредна примјена *Законика* позивањем на чланове, или ако тога нема, онда она мјеста која упућују на примјену одређеног члана на конкретан случај. Занимљиви су и они садржаји који истичу присуство и рад јавне власти.

Правитељство суда црногорског и брдског одлучује 14. новембра 1803. „тога ради не могасмо с мање учинит... и судити како у деветом (члану) то јест зашто се догоди не хтећи судисмо Новака Жуткова... 6 грошах”⁽¹⁸⁾.

Исте године земаљски суд изриче „судисмо како у второме члену *Закона* изговара да никакво благо одкупити не може Драга Лучина, будући.... убио је Марка Мергудова. И зато Драга... судимо на смрт...”⁽¹⁹⁾. У свему је, дакле, поштован члан 2. који прописује за убице смртну казну. Претпостављамо да је од три запријеђене смртне казне извршена она „огњем из пушака”. То су казне које су најчешће извршаване, а много мање их је било вјешањем, а готово никако каменовањем. Овај примјер илуструје да је јавна власт првих година без милости повела борбу за истребљење крвне освете, да је у том периоду имала знатан успјех јер „никакво благо одкупити” није могло убицу. Овакви примјери је требало да запријете сваком могућем осветнику и починиоцу крвопролића да ће проћи као и Драго Лучин, јер све су ове казне нарочито плашиле Црногорце, поготову што их држава извршава.

(18) *Ibid.*, стр. 90

(19) *Ibid.*, стр. 91

У 1803. „од овог Правитељства нашли јесмо... ту да је убио Милоша Маркова... били јесмо прочитат Законе земаљске (...) знањем народа црногорског и бречког 1798. мјесеца октобра 18. како у второме члену описује, то јест да никакво благо откупит не могу (чојка) који убије без икакве кривице брата Црногорца и Берђанина, већ од силе и од злоће, како и Маркиша предречени Милоша Маркова. Стога ради... нашему, а по дјелу његовоме, судимо га на смрт”⁽²⁰⁾. У Одлуци је готово преписан чл. 2. *Законика* из чега произлази да је материјална примјена *Законика* потпуна. Из неке врсте образложења наведене пресуде нешто више сазнајемо о узроку (мотив) убиства. „Разлози приказати пред Правитељством Црногорским и Брдским с једне стране од Маркише Мирковића... и Манде, удовице покојнога Милоша Маркова. Вавпрос: Маркиша, зашто учини похару на земљу... ва и за који га узрок уби?

Отвјет: похарах му жито и утолико дође да... говориће ми за који узрок чиним... из пушке и убих га”.

Овдје је повод убиству похара, коју, сигурно, прати свађа или физички обрачун као средство и разлог да се брани оскудна имовина од туђег посезања. Одлука је занимљива јер се може пратити, премда је кратка и непотпуна са данашње правно-техничке стране, судски поступак, начела, докази и утврђивање материјалне истине. Из првог дијела одлуке нешто се више сазнаје да су судије морале „прочитат законе земаљске знањем народа” и да је народ са њима био вјероватно, упознат на скупштинама племена или читаве Црне Горе када је овај правни споменик донесен. Доњаци (Цеклињани) су 1804. године припремали побуну против власти. Правитељство доноси 24. фебруара 1804. пресуду да се њихове куће сравне са земљом, а они који су увриједили суд „да плате народу црногорскоме и брдскоме глобу цекинах 30, и то све у талијере Ћесарове”. Пресуда је објављена пред народом у циљу да све опомене и запријети свима „који би се противили Правитељству и његовом суду да исти зна да ће на њега устати народ црногорски и брдски да тражи од њега одговор по сили двадесет шестога параграфа нашега *Законика*. Судник, који би се нашао да по миту суди, што ми мислимо да се неће догодити, јер бо сваки зна каква га каштига чека по сили 25. параграфа нашега *Законика*, да такав судник има бити заливен с онијем истијем митом јер његовоме животу одкупа другога не може бити”⁽²¹⁾.

Ради потврђивања извршења ове пресуде на њу се ставља печат опште-народни. „У граду Црнојевића Ријечи, 24. фебруара 1804”.

Највише има позива на чл. 2. што је сасвим разумљиво кад се зна да је крвна освета бијеснила и пријетила да друштво још више повуче у назад.

У споровима око убиства између Мудреша и Борозана Правитељство суда 1807. одлучује „судимо како у второме члену Закона... никакво благо не може откупит чловјека без икакве кривице и нужде Црногорца или Берђанина... то Мергуда Беланова по дијелу његовоме судимо на смрт”⁽²²⁾.

Цитиране исправе показују колико су честа била позивања на саме чланове *Законика* а свакако би их и касније било више да су исти тумачили

(20) *Ibid.*, стр. 93

(21) *Ibid.*, стр. 98

(22) *Ibid.*, стр. 102

и примјењивали школоване судије, те саме исправе коригују оне правне писце који су *Законик* сматрали „мртвим словом на папиру”.

Петар I Петровић није иза себе оставио добра и грађевине, али као цивилизацијске тековине оставио је црногорску државу и *Законик* које јесу највећа добра и грађевине црногорске заједнице.

(Примљено 28. 06. 1989)

Mr Vladimir Jovičević

Director of the Faculty of Law Library in Titograd

THE APPLICATION OF THE GENERAL MONTENEGRIN AND MOUNTAINS CODE AND THE ISSUE OF THE INTENSITY OF COMPULSION

Summary

In the places of Martinići and Krusi the Montenegrins have been victorious in 1796 against the Turks and these events made possible the realisation of the historical goal — the restoration and creation of the State. On October 8, 1798 the Code under the above title has been enacted in the monastery Stanjevići which was followed by electing the Governorship od the Montenegrin and Mountains Court.

The State and the Code are negations of Montenegrin tribal organisation and customary law. Instead of self—assistance of the individual and the collectivity, the State and its sanctions emerged. The issue of the application of the Code sheds the light on the realities of the Montenegrin State. Previous and author's own research show that the Code has been implemented much more than supposed before. In some periods the court practice was not steady and intensive, the causes including wars, diseases, famine and arbitrariness.

The means and methods of consolidation of State organisation and, related to this, of implementation of the Code in practice by the intention and efforts of the ruler Peter the First to adapt this process to the needs and possibilities of society. One of the positive aspects was the victory of the State and of written law which meant the suppressing of tribal unbridled behaviour.

Key words: *Montenegro. — Written law. — Implementation of codes. — Customary law.*

mr Vladimir Jovičević

chef de la bibliothèque de la Faculté de droit de Titograd

L'APPLICATION DE LA LOI GÉNÉRALE DU MONTÉNÉGRO ET DU BRDO ET LA QUESTION DE LA FORCE DE LA CONTRAINTE

Résumé

Les Monténégrins ont remporté à Martinići et à Krusi en 1796 deux victoires décisives contre les Turcs qui ont permis d'orienter les événements vers le but historique de la création et du renouveau de l'Etat. Dans le monastère de Stanjevići a été adoptée la Loi générale du

Monténégro et du Brdo, le 8 octobre 1788 et on a élu le Ministère du tribunal du Monténégro et du Brdo.

L'Etat et la Loi sont la négation de l'organisation tribale du Monténégro et du droit de coutume. L'autoassistance des particuliers et de la collectivité a été remplacée par l'Etat sur le plan des sanctions. L'application de la Loi démontre la réalité de l'Etat monténégrin. Les recherches précédentes et les recherches que nous avons effectuées ont montré que la Loi a été appliquée beaucoup plus qu'on ne le supposait et affirmait. Dans certaines périodes, la pratique des tribunaux n'a pas été aussi intense et stable que dans d'autres: les périodes de guerre, de maladie, de famine et de tyrannie.

Les moyens et les méthodes de la consolidation de l'organisation d'Etat et, inséparablement, de l'application de la Loi dans la pratique des tribunaux démontrent toute la complexité et la spécificité de la situation monténégrine que Petar I gardait toujours à l'esprit, et adaptait ce processus aux besoins et aux possibilités du milieu. En témoigne la victoire de l'Etat et du droit écrit, car sans cela la désorganisation tribale règnerait toujours.

Mots clé: *Monténégro. - Le droit écrit. - L'application. - Le droit de coutume.*